

Üniversite Öğrencilerinin “Kadınlık” ve “Erkeklik” Tanımlamaları *Definitions of "Femininity" and "Masculinity" of University Students*

Gönül Demez*, Tuğçe Tunca**

Öz: Toplumsal cinsiyet, biyolojik özelliklerden ayrı olarak, bir toplumda cinsiyetler arası hiyerarşiyi ve güç ilişkilerini belirleyen tanımlamaları ve toplumsal pratikleri içerir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet davranış kalıpları toplumsallaşma ile kuşaklara aktarılan ve sosyal olarak inşa edilen pratiklerdir. Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet hiyerarşisine dair tanımlama ve deneyimlerine odaklanmaktadır. Çalışma öğrencilerin eril tahakküme ilişkin algılarının çözümlenmesi ve hegemonik erkeklığe ilişkin tanımlamaları ve deneyimlerini irdelemek amacıyla yapılmıştır. Bu bakış açısıyla konu, on bir kadın ve dokuz erkekten oluşan ve yaşları on dokuz ile otuz arasında değişen yirmi üniversite öğrencisiyle yapılan görüşme verilerinden elde edilen bulgularla tartışılmaktadır. Derinlemesine görüşmelerden hareketle konu toplumsal cinsiyete ilişkin temalar aracılığıyla irdelenmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, üniversite öğrencilerinin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eleştirel tutumlarına ve sorgulamalarına rağmen yine de bu rolleri içselleştirdikleri ve pekiştirdikleri söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Kadınlık, Erkeklik, Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisi, Gündelik Hayat Pratikleri.

Abstract: Gender regardless of any biological considerations includes definitions of gender roles and social practices that determine the hierarchy and power relations between genders in a society. In this sense, gender stereotypes are socially constructed practices that are passed on to generations through socialization. This study focuses on definitions and experiences of university students' gender hierarchy. The aim of the study is to analyze the students' definition of masculine domination and hegemonic masculinity and to examine their experiences. From this point of view, the issue is debated with reference to in-depth interviews conducted with a total of twenty university students including eleven female and nine male students whose ages range from nineteen to thirty. The subject is examined through gender related themes as regards to in-depth interviewing. In this framework, it can be said that university students still internalize and reinforce these roles despite their critical attitudes and questions about traditional gender roles.

Keywords: Gender, Femininity, Masculinity, Gender Hierarchy, Practice of Everyday Life.

*Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, gonuldemez@akdeniz.edu.tr

**Öğr. Gör. Antalya Akev Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Meslek Yüksekokulu, t.tunca@akev.edu.tr

Giriş

Bireyler içine doğdukları toplumsal ortamda hazır buldukları ve söz konusu dönemde ve toplumda genel kabul görmüş toplumsal değerler ile gündelik pratikler aracılığıyla toplumsallaşırlar. Böylelikle içine doğdukları topluma katılan bireylerle toplumun geneli arasında toplumsal düzen ve uyumun sağlanması mümkün olur. Bu süreç birey tarafından; birey farkına varmadan toplumsal süreçler üzerinden içselleştirilir ve normalleştirilir. Kendiliğinden ve normal olarak algılanan, bireye benimsetilen ve birey tarafından sindirilen bu değerler çoğunlukla durumun doğal ve olması gerektiği gibi olduğu yönündeki yargıyı güçlendirir. Bu çerçevede belki de en önemli kalıp yargılar; toplumsal cinsiyete ait olanlardır. Bireyin yaşamının çeşitli sosyalleşme aşamalarında toplumsal cinsiyet kalıp yargıları pekiştirilerek benimsetilir. Üyesi olunan aile, arkadaş çevresi, eğitim kurumları ve medya gibi alanlar bireylerin sosyalleşme süreçlerinin gerçekleştiği mecralardır. Üniversite yaşamının birey için, içinde büyüdüğü aile ve yakın çevre aracılığıyla içselleştirilen bu yargıların kısmen sorgulandığı bir aşama olduğu iddia edilebilir. Bu amaçla üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına ilişkin tanımlamaları ve deneyimlerinin tartışıldığı bu çalışmada; üniversite öğrencilerinin kadınlık ve erkeklik algıları, tanımlamaları ve bu alana ilişkin tartışmaları irdelenmektedir. Bireyin, toplumsal kimliğinin kurulduğu önemli, biyolojik yaş aralığının söz konusu olduğu sosyal aşamalardan biri olan üniversite öğreniminin gerçekleştiği dönemde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutum ve deneyimleri ve bu rollere yükledikleri anlamlar önemlidir. Çünkü üniversite öğrenimi dönemi; bireyin, aile ve yakın çevresinden kısmen de olsa ayrıldığı, bu nedenle bireyselleşmenin, ekonomik bağımsızlık ve toplumsal kimliğinin oluşmasının gerçekleştiği önemli aşamalarındandır. Bu aşama bireyin farklı karşılaşmalar ve kültürel alış-veriş nedeniyle daha önceki sosyalliğini, algı ve tutumlarını tartıştığı bir dönem olarak kabul edilebilir. Araştırmanın temel sorusu bu aşamada, birey için bu alandaki yerleşik kalıp yargıların sarsıldığı ve yeniden kurulduğu bir tartışma ve sorgulama düzlemine girip girmediğidir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet hiyerarşisi, erkek egemen kültür ve hegemonik erkeklik değerleri açısından bakıldığında; üniversite döneminde olan birey için bu yerleşik kalıp yargıların sorgulandığı ve sarsıldığı; bu sorgulama ve deneyim sonrasında yeniden kurulduğu iddia edilebilir.

Bu çerçeveden hareket eden çalışma, 2016 yılında Antalya’da Akdeniz Üniversitesi kampüsünde gerçekleştirilmiştir. Tesadüfî olarak seçilen on bir kadın ve dokuz erkekten oluşan toplam yirmi kişi ile yapılan derinlemesine görüşmelerin verilerinden hareketle konu tartışılmaktadır. Bu anlamda çalışma, üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet (gender) farklılıklarına dayalı eşitsizlikle ilgili düşüncelerine ve deneyimlerine odaklanmaktadır.

Katılımcıların cinsiyet farklılıklarına dayalı eşitsizliği çocukluktan itibaren nasıl deneyimlediklerine dair anlatılar ve bu eşitsizliğe ait farkındalıkları ve düşüncelerini ifade ettikleri görüşmeler araştırmanın temel verilerini oluşturmaktadır. Katılımcıların cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve eşitsizlik hakkındaki düşüncelerine ve deneyimlerine ilişkin anlatılarını çözümllemek amacıyla gerçekleştirilen derinlemesine görüşme verileri tartışılmıştır. Derinlemesine görüşmeler yarı-yapılandırılmış soru formu eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örneklemi Akdeniz Üniversitesi öğrencileri ile sınırlıdır. Yaş aralığı 19-30 olmak üzere Alman Dili ve Edebiyatı, Arkeoloji, Gazetecilik, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Turizm ve Otel İşletmeciliği, Makine Mühendisliği, Spor Yöneticiliği ve Matematik bölümlerinden toplam, on bir kadın, dokuz erkek öğrenci ile görüşülmüştür. Görüşme süreleri 15 ila 40 dakika arasında değişmektedir. Görüşmeler kadın ve erkeklerin ilk sosyalleştikleri ortam olan aile ve yakın çevreye ilişkin olarak ailelerindeki toplumsal cinsiyet hiyerarşisine yönelik sorular, rol modeli olarak anne ve babalarına ilişkin tanımlamaları, çocukluk dönemlerinde toplumsal cinsiyete ilişkin algılamaları, oyuncakları, oyunları, oyunlardaki rolleri, etkilendikleri ve örnek aldıkları figürler, anne ve babanın rolü, kardeşleriyle ilişkilerini tartışan sorularla başlamaktadır. Bu grupta aile içi roller, aile içi şiddete yönelik algılar ve kadınlık, erkeklik ile şiddet ilişkisi tartışılmıştır. Diğer soru grubu; toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargılara yöneliktir. Bu anlamda kadınlık ve erkeklik ile ilgili rollere ilişkin algılar, yasaklar ve ödüllere ilişkin sorular sorulmuştur. Kadınlık ve erkekliğin bedensel tanımlamaları, ifadeler, adlandırmalar üzerinden toplumsal cinsiyet algısı ve hiyerarşisinin tartışıldığı soru grubu üçüncü kategoriyi oluşturmaktadır. Son kategori ise yerleşik cinsiyet kalıplarının sorgulanmasına ilişkindir. Üniversite yaşamının etkisiyle dönüşen toplumsal cinsiyet algısı ve tartışmalarına odaklanılmıştır. Bu çerçevede eğitime yüklenen anlamların her iki cins için tartışılması, meslek algısı, beklentiler, hayaller, evliliğe ilişkin tanımlamaları, özel hayata ilişkin beklenti ve taleplerine yönelik sorular sorulmuştur. Evlilik, birlikte yaşama, kürtaja ilişkin tartışmalar ile ilgili düşünceleri ve kendi ailelerinden hareketle geçirdikleri düşünsel farklılıkları tartışılmıştır. Araştırma verileri bu temel argümanlar aracılığıyla literatürle bağlantılandırılarak yorumlanmaktadır. Toplumsal cinsiyete dair tanımlamalar, eril-dişil ögeler, kadınlık, erkeklik, ataerkil kültür, hegemonik erkeklik ve eril tahakküm tanımlamaları bu çerçevede konu ile ilişkili olarak tartışılmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisi ve Kavramsal Tartışmalar

Cinsiyetler arasındaki tarihsel ilişkinin efendi köle arasındaki ilişki olarak tanımlanabileceğini iddia eden Simmel; toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin güç konumunda erkeklerin statüsünü netleştirdiğini vurgulayarak; erkeklerin efendi olgusu üzerinde düşünmeye

gereksinim duymamalarının efendinin ayrıcalıklı konumundan kaynaklandığını söyler. Ancak kölenin konumu onun statüsünü hiçbir zaman unutmaması üzerine kuruludur (Simmel, 2016: 50). Tahakküm tabii olana dayatılırken toplumsal dinamiklerle benimsetilir, içselleştirilir dolayısıyla “eril düzenin gücü, kendi haklılığını ispat etmeye yeltenmemesinde görülür: erkek merkezli görüş kendini yansız gibi dayatır ve onu meşrulaştıracak söylemlerde dile getirilmeye ihtiyaç duymaz” (Bourdieu, 2015: 22). Ataerkil sistemlerde eril tahakküm ve erkeklerin konumları tartışılmazken, bu anlamda toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde kadınların konumları kendilerine sürekli hatırlatılır. Söz konusu hatırlatma gündelik yaşamın pratikleri içerisinde buna uygun olarak üretilmiş söylem, tavır ve algılar yoluyla pekiştirilir. Toplumsal cinsiyet davranış kalıpları olarak da ifade edebileceğimiz bu durum sosyalleşme sürecinde bireylere benimsetilerek, meşrulaştırılır. Connell’in (1998: 209) büyük bir kadınlık ve erkeklik biçimleri ve cinsellik tiyatrosu olarak tanımladığı sokak; yani gündelik hayatın gerçekleştiği sıradan mekanlar, kadınların ve erkeklerin rolleri ve alanlarının tanımlandığı yerlerdir. Bu mekanlarda kadınların ve erkeklerin toplumsal hiyerarşideki konumları belirlenmiştir. Toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyetin biyolojik görünümünden bağımsız olarak kadın ve erkeğin kültürel ve toplumsal boyutuyla inşa süreçlerine ve anlamlarına işaret eder (Demez, 2005: 29). Bu anlamda toplumsal cinsiyet kavramı sadece cinsiyet farkını ifade etmez (Saygılıgil, 2016: 10) aynı zamanda cinsiyet hiyerarşisini de ifade eden bir kavramdır (Kandiyoti, 1997: 169) ve bu hiyerarşi bireyi toplumsal bir varlık olarak belirler. Connell’e (1998: 48) göre; toplumsal cinsiyete dair teoriler toplumsal düzenin korunması için üretilmiş dinamikleri içerir. Bu dinamikler, kadın ve erkeklerin rollerinin ayrıştırılarak, bu ayrışmaya uygun davranış kalıpları ile pekiştirilerek ve kadın ve erkeklerin bu rollere uygun davranışları yoluyla toplumsal ilişkilere yerleştirilmesini sağlar (Connell, 1998: 79). Bu nedenle de her iki cinsin rollerine uygun olarak toplumsal statülere yerleştirilmesiyle toplumun düzeni ve sürekliliği sağlanmış olur.

Geleneksel cinsiyetçi-ayrımcı ideoloji kadını özel alana, doğal alana ait olarak tanımlarken, kamusal alan özel alan ayrımı dişi-erkek ayrımının bir başka biçimini oluşturmaktadır. Böylece kadına atfedilen özel alanda *erdem* geçerli olurken, kamusal alanda yani erkeklere ait alanda *haklar* gündemdedir (Arat, 2010: 34). Böylece kadınlık erdem etrafında tanımlanırken, erkeklik kamusal ve siyasal alandaki haklar üzerinden kurulur. Kamusal alan özel alan tartışmalarına, görünen nüfus görünmeyen nüfus kavramları çerçevesinde sürdürülen tartışmalara 1970’lerden itibaren beden politikaları alanındaki tartışmalar eklenmiştir (Unat, 1995: 19). Böylece kadın bedeni ve erkek bedeni toplumsal cinsiyet hiyerarşisi ile güç ilişkileri içinde konumlandırılmıştır. Connell’e (1998: 190) göre; insanların üremeye dayalı biçimde eril ve dişi olarak ayrıştırılması ve bu ayrıştırılmayla bağlantılı olarak örgütlenmiş pratikler olarak tanımlanan toplumsal cinsiyet

kavramı, kültürel olarak kadın ve erkekleri farklılaştıran cinsiyet kalıp yargılarıyla bu alana ait tanımlamaları pekiştirir. Böylece her iki cinsin toplumsal yapı içerisinde alanları belirlenmiş ve ayrıştırılmış olur.

Kadın ve erkeklerin biyolojik cins özellikleri ile doğrudan ilişkili olmayan toplumsal durumların, alanların eril ve dişil olarak tanımlanıp cinsiyetleştirilmiş toplumsallıklar yaratıldığını vurgulayan Sancar (2009: 15) bu anlamda kadınların ezilmişliği nasıl içselleştirdiklerini anlamamanın yolunun; ancak erkeklerin eril iktidarı nasıl taşıdıkları ve inşa ettiklerini anlamakla mümkün olabileceğini ima eder. Toplumsal düzen, zaman ve mekânın toplumsal örgütlenmesiyle birlikte cinsler arasındaki iş bölümünü ve bu alandaki ayrımı toplumsal yapılarda, kurumlarda, bedenlerde, zihinlerde, bilişsel ve söylemsel yapılar arasında son derece kusursuz bir şekilde yerleştirerek olağan ve evrensel olarak dayatır. Erkek tahakkümü böylece meşrulaşır ve tahakküm altındakiler açısından hayatın doğal akışı içerisinde toplumun her kesiminde içselleştirilir. Böylece tahakkümün dinamikleri ve güç ilişkilerinin hiyerarşisi toplumsal cinsiyet anlamında kadın aleyhine gerçekleşir. Toplumsal alanda kadınları ve erkekleri bu durumun ortaklarına dönüştüren toplumsal cinsiyet kalıplarından söz edilebilir (Bourdieu & Wacquant, 2012; Fowler, 1998). Kadınların içinde yaşadıkları sistemden kaynaklanan bazı somut zorunluluklar çerçevesinde onlara uygun olarak hareket etmelerini ve ataerkil sistemle başa çıkmak için, uyum sağlamak ve kendilerini ifade etmek için belirledikleri stratejileri *ataerkil pazarlık* kavramı ile tanımlayan Kandiyoti'ye (1997) göre; erkeklığe ilişkin algılayışlar toplumda iktidar ve egemenliğin kurumsallaşma biçimleriyle yakından ilgilidir. Bu anlamda egemen erkeklik kavramının kendisi bile belirli bir dönemde hâkim olan erkeklik söyleminin yanı sıra ezilen, ikincilleştirilen ve bastırılan erkekliklerin de olduğunu hatırlatır. Dolayısıyla Kandiyoti (1997) toplumsal cinsiyet kategorilerinde tek bir algılamadan ve tanımlamadan bahsedilemeyeceğini ama mevcut sistemin beslediği egemen erkeklik (Kimmel, 2004) değerlerinin dışarıda kalanları yani kadınları ve diğer erkeklikleri ötekileştirdiğini vurgular. Yani hegemonik erkeklik (Connell, 1998) değerleri yalnızca kadınları değil diğer erkeklikleri de tahakküm altına alabilir (Atay, 2004).

Toplumsal Cinsiyet ve Eril Tahakküm

Toplumsal cinsiyet kavramı, Ann Oakley'in 1972 tarihli "Sex, Gender and Society" isimli çalışması ile sosyolojide kullanılmaya başlamıştır. Bu çalışmadaki anlamına göre cinsiyet (sex) kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılığı ifade ederken, toplumsal cinsiyet (gender) kadın ve erkek arasındaki farklılıkların toplumsal inşasına dikkat çekmektedir (Marshall, 2005: 98; Dökmen, 2004). Toplumsal cinsiyete dair tanımlamalar ve kalıp yargılar kültürelidir. Savran'ın (2004) aktarımıyla toplumsal cinsiyet, "(...) bireysel cinsiyet farklılıklarının, öznel kimlik

karşıtlıklarının ötesinde toplumsal bir düzeni ve toplumsal ilişkileri işaret etmektedir” (2004: 235). Toplumsal cinsiyet kavramının, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların toplumsal inşasına dikkat çekmesi, aynı zamanda kavramın toplumdaki cinsiyetler arası eşitsizlik ve güç ilişkilerinin görünür kılınmasına ve sorgulanmasına fırsat vermesi nedeniyle toplumsal cinsiyet kavramı, kadın araştırmaları ve çalışmaları için oldukça önem kazanmıştır.

Bourdieu (2015a) ve Fowler (2003) ise toplumsal düzendeki cinsiyet farklılıklarına dayalı eşitsizliği, eril tahakküm ile ilişkilendirerek açıklamaktadır. Bourdieu (2015a), toplumsal yaşamda süre giden bir paradoksal itaatten bahseder. Bu tanımlamayla; toplumsal anlamda iktidar ve ona tabii olanlar arasındaki ilişkiyi irdeler ve bu bağlamda tabii olanların sessiz onayına dikkat çeker. Eril tahakkümü de bunun bir örneği olarak gösterir:

Ve ben, bu paradoksal itaatin mükemmel bir örneği olan eril tahakkümde ve bunun dayatılış ile buna katlanılış tarzlarında daima, sembolik şiddet olarak adlandırdığım şeyin etkisini görmüşümdür; yumuşak, kurbanlarınca bile hissedilemeyen ve görülemeyen, çoğunlukla iletişimin ve tanınmanın veya daha kesin olarak tanımamanın ve kabullenmenin veya hatta hissetmenin saf sembolik kanallarıyla uygulanan şiddet (Bourdieu, 2015a: 12).

Bourdieu (2015a: 20), buradan hareketle evrensel olarak uygulama alanı bulabilen düşünce şemalarından bahseder ve bu düşünce şemaları eril ve dişil arasındaki farklar, yani cinsler arası bölünme üzerine temellenmiştir. Cinsler arası bölünme ve hiyerarşik ilişki, cinsiyetler arası farklılıklardan hareketle, toplumsal hayatta dişil olanı, dişil nitelikleri ikincil konuma düşürerek değersizleştirmektedir. Bu değersizleştirme eril olanın tahakkümünü ve iktidarını güçlendirmektedir. Eril olanın tahakkümü bu eşitsizlik üzerine inşa edilmiştir, gücünü dişil olanın pasifleştirilmesi üzerinden elde eder. Çeşitli toplumsal süreçlerle kadınlar ve erkeklere benimsetilen bu tahakküm, sıradanlaştırılır. Bu eşitsizliğin toplumsal yapıya yerleşmesi ve hem uygulayanlar hem de maruz kalanlarca kabullenilmesi durumu her gün yenilenen toplumsal ritüeller yoluyla yeniden-üretilir. On dokuz yaşında kadın bir katılımcının anlatısı bu durumu örnekleemektedir. Çocukluğunda cinsiyet rollerine ilişkin baskıyı, annesinden gördüğünü ifade eden kadın; toplumsal cinsiyet kalıplarının yeniden üretiminde tabii olanların sessiz katkısını da dile getirmiştir: “Benim babam bana daha az karıştırdı, hala aynıdır, (...) ama annem, biraz daha çevrenin etkisinde, önüm mü açık, kapalı olsun ne derler ne düşünürler diye bana karışıyor” (D, Kadın, 19). Bu anlamda eril tahakkümün, alanların yapısına yerleşmesi, adeta kazınması tahakkümün, güç ilişkilerinden bağımsızmış gibi işlediğine dair bir yanılsamaya ve tahakkümün doğalmış gibi algılanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle Bourdieu (2015a: 15), kadın çalışmalarının ev’ci birimlerin yanında okul, devlet ve devletin diğer ideolojik aygıtlarına da

odaklanmalarını önerir, bu şekilde toplumsal düzene kazanmış tahakküm ilişkileri daha iyi analiz edilebilecek ve kadın çalışmalarının eylem alanı genişleyebilecektir.

Bourdieu'nun (2015: 256) belirttiği üzere, toplumsal düzen farklar üzerine kurulmuştur ve toplumsal kimlik de farklılıkta tanımlanmaktadır. Bu şekilde oluşan farklar sistemi, toplumsal pratikleri ve toplumsal anlamdaki iktidar örüntülerini yönlendirmektedir. Goffman'ın (2014: 28) toplumsal kimlik üzerine söyledikleri, bu düşünceyi destekler niteliktedir. Toplumsal kimlik, kişisel sıfatlar ile sosyal ve yapısal sıfatları kapsamaktadır. Toplumun tüm alanları için çeşitli çerçeveler belirlenmiştir ve bu çerçeveler kişilerin davranışlarını ve beklentilerini yönlendirmektedir. Benzer şekilde kişilerin kategorize edilmesi de toplumsal kimliği oluşturan, doğal ve sıradan kabul edilen niteliklere göre gerçekleşmektedir. Birey toplumun sunduğu çerçeveler doğrultusunda, beklentilerini ve davranışlarını oluşturur. Bu çerçeveler sosyal ortamlara göre çeşitlilik göstermekte ve farklılaşmaktadır. Kişi de benliğini bu doğrultuda kurgular, girdiği sosyal ortamlardaki toplumsal çerçevelere ve beklentilere göre role bürünür ve benliğini toplumsal mekanlarda sahneler. Goffman (2014a), bu yaklaşımıyla kişiyi, toplum tarafından şekillendirilen, pasif bir varlık olarak nitelememektedir, aksine kişinin, benliğini sunarken toplumsal beklentilerle nasıl oynadığını, ne gibi stratejilerle benliğini kurgulayıp, rolünü sergilediğini, çeşitli araştırma verilerinden de yararlanarak analiz etmiştir. Bu doğrultuda, bu çalışmada odaklanılan durumlar, görüşülen kişilerin toplumsal cinsiyet kimliklerini nasıl tanımladıkları, kurguladıkları ve eylemlerine nasıl yansıtıktıklarıdır. Bunları sorgularken çalışmayı yönlendiren ise, Bourdieu'nün (2015: 255) farklar sisteminden hareketle vurguladığı, toplumun sunduğu çerçevelerin farklara dayandığı ve bu farklar sisteminin kişilerin beklentilerini ve kişilerin eylemlerini önemli ölçüde etkilediği iddiasıdır. Bu çerçevede eril tahakküm tanımlamasının yanında; Connell'in erkeklik çalışmalarında geçerli erkeklik modeli ve değerlerinin yerleştirilmesini ve tahakkümünü sağlayan durumu ifade eden hegemonik erkeklığe ilişkin tartışmalar bu çalışmaya ve saha verilerinin yorumlanmasına yön vermektedir.

Görüşmelerin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki tartışmalardan hareketle üniversite öğrencilerinin söylemlerinden eril tahakküme ve hegemonik erkeklığe dair anlatıları, algılamaları ortaya çıkarılarak ve yine kendi hikayelerinden yola çıkarak kadınlık ve erkeklığe dair meşrulaştırma-sorgulama süreçleri çözümlenmiştir. Birey olma sürecinde önemli bir aşama olan üniversite öğrenimi dönemi, bireyin toplumsal cinsiyete dair yerleşik kalıp yargıları sorguladığı ve farklı karşılaşmalarla kendine yönelik algısını da sınıadığı, yenilediği bir süreç olarak kabul edilirse; bu aşamada bireyin bu çalışmaya kaynaklık eden söz konusu tanımlamalarının hem yerleşik kalıp yargılar hem de

bunların sorgulanma biçimleri hakkında önemli bilgiler içermesi beklenmektedir. Bu çerçevede görüşmeler aile ve yakın çevreye referansla oluşan toplumsal cinsiyet algısı; bu algının ve rollerin pekişme süreçleri, toplumsal cinsiyet kalıp davranışlarına dair söylemsel tanımlamalar ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına dair sorgulamalar, beklentiler olmak üzere toplam dört tema altında kategorize edilerek tartışılmıştır.

Aile ve Yakın Çevrede Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Hiyerarşisi

Herkesin kardeşi vardı ve ben de bir kız kardeşim olsun istemiştım... Bilmiyorum, kız kardeş istedim. Koruyacak bir şey istedim (T, Erkek, 28).

Yukarıdaki düşünceyi dile getiren erkek katılımcı, kız kardeşi olmasına dair özlemini ifade ederken bile “koruyacak bir şey” diyerek ataerkil değerlere atıfta bulunmaktadır. Bu cümlede kadınlık ve erkeklığe ait toplumsal algılamalar ve yargılar gizlidir. Bir yandan, kadını erkek tarafından korunacak bir nesneye dönüştürürken; aynı zamanda erkeğin sosyal iktidarını ve gücünü vurgulayan bir tanımlama yapılmaktadır. Eril tahakküm burada, kadını; onu koruyan erkeğe minnet duymaya ve itaat etmeye yönlendirmektedir. Aynı katılımcı, ailede anne ve babanın rollerine ilişkin algısını anlatırken toplumsal cinsiyet rollerini tartışmaktadır ve babanın yeterince korumacı ve ilgili olmamasını satır aralarında eksiklik olarak vurgulamaktadır:

(...) sıkıntılı bir ailede büyüdüm kardeşim olana kadar. Baba para verirdi, sorumluluktan anladığı buydu, al parayı babalığımı yaptım ve aradan çekilirdi. Her şeyle annem ilgilenirdi, okul işleriyle, günlük yaşamımızla, özel hayatımızla her şeyi annem yaptı (T, Erkek, 28).

Koruyacak bir kız kardeş isteği, belki de babanın yeterince dolduramadığı erkeklik rolü ile ilgilidir. Erkek ve yirmi dört yaşında olan başka bir katılımcı; “her işi annem yapıyordu. Annem korumacıydı, babam olmadığı için de mecburdu bir yandan, babamın yokluğunu hissettirmemeye çalışıyordu. Evi tek başına geçindirmeye çalışıyordu, bize bakmaya çalışıyordu, üç erkek çocuğu pek de kolay değil” (S, Erkek, 24) diyerek babanın yokluğunun kadını toplumsal yaşamda zor durumda ve eksik bıraktığını vurgulamaktadır. Ayrıca “üç erkek çocuk” annenin yükünü daha da artırmıştır. Erkek çocuk bakmak ve büyütme yalnız bir kadın için daha zor bir durumdur.

Yirmi yaşında kadın katılımcı; “ev işlerini annem ve babam yapardı özellikle yemek konusunda çünkü ikisi de çalışıyor, ama ben yemek yapmaya çok meraklıydım ben yapmaya başladığımdan beri üzerime kaldı, temizlikte falan yardımlaşılırdı, işi olmayan hala yardımcı oluyor” (F, Kadın, 20) diye aile içindeki iş bölümüne dair deneyimlerini ifade etmiştir. Görece daha eşitlikçi bir ailede büyüdüğünü ima ederken, bir kadın olarak yemek yapmanın kendisine *kaldığını* dillendirmiştir. Aile içinde toplumsal cinsiyete dair iş bölümü ve algıların tartışıldığı sorulardan elde edilen bilgilere göre kadın ve erkeğe ait işler ve bunların kendi ailelerinde nasıl

paylaşıldığını sorduğumuz soruya aynı katılımcı kadın; “ben, kadın işi şudur, budur gibi bir bakış açısına karşıyım kesinlikle, kadın bu dünyaya iş yapmaya gelmiyor, zaten çocuk doğurmak gibi zor bir görevi var” diye cevap vermiştir. Anlatının devamında ise toplumsal cinsiyet alanında iş bölümü ile ilgili toplumsal yaptırımlara dikkati çekmektedir:

(...) daha geçen gün babama rica ettim, balkonda oturuyordu, baba çamaşırları serer misin? Bana dedi ki karşımızda park var, akşam vakti şu anda çok kalabalık dedi. Ben de ne varmış yani ayıp bir şey mi dedim. Karşı komşu kadın, babam çamaşır sererken bakıp gülmüş, babam da bundan etkilenmiş. Ayıp bir şey mi deyince serdi sağ olsun sonradan, ama en basitinden bu örnek gösteriyor ki toplum da bu davranışlara itiyor, ülkemizde şuan kabul görmüyor eşit rol dağılımı. Kadınlar, erkekleri yanlış yetiştiriyor, erkek oğlum benim, aslan oğlum benim, sen bir şey yapma gibi, bu çok yanlış. Mesela bir çay servisi oluyor, ilk önce erkeklerden başlanır diye bir algı var, ben inadına kadınlardan başlarım (F, Kadın, 20).

Çocuk bakımı, aile içi ilişkiler ve kadınlık – erkeklik rollerine ait tanımlamalar açısından bakıldığında; her şeye yetişen, bütün işleri yapan aynı zamanda sevgi ve ilgi kaynağı olan anneye karşın, ilgisiz ve çok çalışan aynı zamanda duygularını belli etmeyen baba figürü dikkati çekmektedir: “Annem çalışıyordu, evi annem geçindiriyordu. Evin bütün işini annem yapıyordu, alışveriş vs. sürekli koşturuyordu. Babam kuafördü. Annem ilgilenme, sevgi gibi beklentilerimi karşıladı ama babam hiç ilgilenmiyordu benimle” (M, Erkek, 19).

Yemeği ve ev işlerini anne ya da aileden başka bir kadın yapmaktadır. Baba, otorite sahibi ve kuralları belirleyen rolüyle erkek çocuğunun “erkeklik” kimliğinin oluşmasını denetlemektedir:

Yemeği annem veya teyzem yapıyordu. Babam otoriter bir babaydı. Ben değişik hareketler yaptığımda, sen erkeksin, yapamazsın derdi. Bir kere ablamın topuklu ayakkabısını giymiştim, meraktandı, boyum uzasın diye giymiştim. Konuşmama da karışırdı, “ya” ya da “be” dediğimde, sen erkeksin, ne biçim konuşuyorsun derdi. Ablamın dışarı çıkmasına karışırdı, sen kızsın, ne bu saatte dışarı çıkmak, okuldan sonra eve gel falan derdi (M, Erkek, 19).

Ancak dışarı çıkılmasına izin verilmeyen ablaya karşın: “Liseye kadar okula birlikte gidiyorduk, çıkışta beni alıyorlardı. Liseden sonra ben kendimi, kavga ede ede özgürleştirdim. Giyimime vs. her şeyime karışıyorlardı. Daha çok da hareketlerime; ağır olacaksın, maço olacaksın gibi...” (M, Erkek, 19) diye ifade etmektedir.

Bu anlatıda kavga ederek özgürleşen, maço ve sert erkek olması konusunda desteklenen bir erkek çocuk söz konusudur. Bu haliyle bu söylem egemen toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve eril tahakkümün ve hegemonik erkekliğin örneklendiği gündelik yaşam pratiklerini ifade etmektedir. “Ev işlerini annem yapardı, alışverişe ailece giderdik. Anneme yardım ederim bütün ev işlerinde, kız kardeşim de ederdi. Babam genellikle ev işlerine yardım etmezdi” (P, Erkek, 21). Özellikle erkeklik kimliğinin sosyalleşme süreçlerinde pratiklerle inşa edilen bir durum olduğu bilgisi;

erkekliğin daha çok somut toplumsal uygulamalarla ve söylemlerle yerleştirildiğini ifade eder. Bu durumu özellikle erkek katılımcıların deneyimleri ve anlatıları desteklemektedir:

Çocukken genel olarak güçlü ol, sen bizim oğlumuzsun gibi şeyler söylerlerdi. Annem bana paşam der, dedem koçum der, babam da öyle. Kız kardeşime de kuzu derler. (...) Annem de çalışıyordu. İlkokuldayken annem çalışmaya başladı. Ev işlerini annem yapıyordu ama babam da yardım ediyordu, babam her şeye yardım eder aslında yemek yapmak dışında (N, Erkek, 20).

Çamaşır, bulaşık, anne tuvaletimi yaptım, anne acıktım gibi bu tarz şeylerle hep annemin ilgilenmesini beklerdim. Daha sonra annem bir hastalık geçirdi (...) sonra kız kardeşimle fark ettik ki her şeyi annemden bekliyormuşuz, onu hasta etmişiz gibi düşünmüştük, o dönem bizim için iğrençti, büyük ağabeyim askerden yeni gelmişti ve çalışıyordu, babam zaten hep çalışıyordu. Evde (...) annemin her işini biz yapıyorduk, pazar alışverişine ben gidiyordum, hem daha önce yapmadığım şeyleri yapıyor olmak hem de annemin ne kadar yorucu işler yaptığını fark etmek beni çok üzmüştü (O, Erkek, 21).

Bu anlatılarda da ev işlerine “yardım” etse de yemek yapmak gibi kadınsı işleri yapmayan bir baba modeli tanımlanmaktadır. Erkek çocuğa güçlü olması öğütlenirken ve erkek çocuk nitelenirken “paşa”, “koç” gibi güç ve tahakküm içeren kavramların kullanılması dikkat çekicidir. Buna karşılık kız çocuk “kuzu” gibi uysal ve kırılgan olmalıdır. On dokuz yaşında kadın katılımcı, anne ve babasına dair rolleri anlatırken olması gerekenlere toplumsal beklentiler bağlamında kendi taleplerini de vurgulayarak değinmektedir:

Ev işlerine babam karışmazdı, annem ablamlar ile yapardı. Annem her zaman tam anneydi, babamdan biraz daha ilgi bekliyordum herhalde. Bir anne ne yapması gerekiyorsa annem oydu, her zaman yanımda oldu, bir annenin evladının yanında olması gerekir, isteklerini söyleyebilir bir anne her zaman, benim annem de söyler, fakat zora koşma durumu yoktu hiç, arkadaş gibi oturup konuşabiliriz, hala da öyle (D, Kadın, 19).

(...) annem de çok merhametli ama tutucuydu, babam daha tutucuydu. Annem her işi yapıyordu, yemek, temizlik, babam, bir tek pazarları balkon yıkıyordu. Ağabeyim hiçbir şey yapmıyordu. Ablam hep anneme yardım ediyordu (C, Kadın, 19).

Anlatılarda genellikle, duygularını belli etmeyen, çok çalışan, otoriter ve çocukları ile fazla zaman geçirmeyen baba modeli dikkat çekmektedir. Ev işlerine genelde katılmayan, katılsa bile belirli işlere “yardım” eden baba modeli erkek çocuk için rol modeli olmaktadır. Kadınların genellikle bu durumu eleştirdikleri ve anneleriyle özdeşim kurdukları gözlenmektedir:

Ev işlerini, annemle birlikte ablam yapıyordu. Babam çok sıkı çalışıyordu, neredeyse ben babamı göremiyordum. Ama genellikle babam ev işi yapmaz, hala yapmaz. Ben, babama bu yüzden çok kızıyorum, belki boşanma meselesi de beni bu yüzden çok etkiledi (B, Kadın, 19).

Toplumsal Cinsiyet Algısının ve Rollerin Pekişmesine İlişkin Anlatılar

Kadın olmak ve erkek olmakla ilgili algıları sorulduğunda yirmi yaşında bir kadın görüşmeci; “ben liseye kadar erkek olmak istiyordum açıkçası o araba tutkusu, bende böyle bir duygu yarattı, kızlar araba sevmez, kızlar bebekle oynar, zihniyeti hakimdi çevremde ve ben arabaları, hayvanları çok severdim” (G, Kadın, 20) derken, sosyalleşme sürecinde kız çocuklarına biçilen sosyal rollere tepki olarak erkek kimliğine - isteklerine daha kolay ulaşması, daha az kısıtlama ile karşılaşacak olmasını varsayması gibi nedenlerle - olan özlemini dile getirmiştir. Bu durum aynı biçimde kadınların ve erkeklerin yerleşik geleneksel cinsiyet rollerine olan tepkisini de ifade etmektedir. Yine aynı kadın katılımcı ataerkil toplumda erkek olmanın avantajlarını söylemler aracılığıyla gündelik yaşamdan örneklemektedir:

(...) eşitsizliğin temeli eskiden beri gelen düzen, o, erkektir yapar, oğlum hadi çık bir gez, kendine ilgi göster, konuklara, komşuya oğlum, sen otur, kızım, sen kalk hizmet et, ağabeyine, babana, sen okuma, sen kal orada, ağabeyin okuyacak, ağabeyin bizi yüceltecek (G, Kadın, 20).

Böylece erkek çocuk, soyu devam ettiren, aile değerlerini sürdüren ve yücelten taraf olarak daha fazla yatırıma ve desteğe layık görülmektedir. Bu anlamda aile içi şiddet ve toplumsal cinsiyet ilişkileri sorgulandığında, hemen tüm görüşülenler kadına şiddeti gündeme getirmişlerdir. Anlatılarda şiddetin kadın-erkek arasındaki fiziksel güç farkından ve toplumsal cinsiyete ait kalıp yargıların ve toplumsal değerlerin değişmesinin yarattığı gerilimden kaynaklandığı ifade edilmiştir:

Şiddet gören çoğunlukla kadınlar. Erkeğin, şiddet uygulamasının nedeni, ego, hırs, ben yaparım, ben kalıplıyım zaten, (...) kuzenlerim de çoğunlukla erkek, gözlemliyorum, sebepsiz yere sadece güç kullanmış olmak için güç kullanıyorlar, ben güçlüyüm diye göstermek için, ben her istediğimi yaparım, sen eğer bana karşı gelersen, ben her istediğimi zorla yaparım, yaptırırım, resmen kendi egolarını tatmin etmek için yapıyorlar (B, Kadın, 19).

Ayrıca, aynı katılımcı çocukluğunda, cinsiyet farklarının sınırlarının net bir şekilde çizildiğini anlatmaktadır ve cinsiyet farklarını içselleştirirken, farkların keskin olması, kendisinde sosyal baskı ve korkuya neden olmuştur:

Benim bir arkadaşım vardı ortaokulda, erkek gibi davranıyordu ve kızlarla konuşuyordu, annem bir keresinde dikkatli ol diye konuşmuştu, o sırada sanırım bende bir korku oluştu, ben de öyle olursam ne olur acaba diye sürekli düşünürdüm, toplum nasıl karşılar veya dini açıdan ne olur ve ayrıca, bunları sorgulamak da beni rahatsız etti, acaba toplumsal algıdan dolayı mı böyle düşünüyorum, diye ama artık aştım bu korkumu (B, Kadın, 19).

Kadınların çocukluk dönemlerinde erkeklığe ait tanımlamaları, sosyal ve bireysel anlamdaki özgürlüklerini referans vererek erkek olmak istediklerini söylemeleri dikkat çekici bir durumdur. Çocukluğunda deneyimlediği, toplumsal cinsiyetten kaynaklanan baskı ve eşitsizlikle ilgili bir kadın katılımcı şunları söylemiştir:

Ağabeyime karışmıyorlardı (...) ben hep erkek çocuğu olmak istiyordum. (...) İlkokulda sürekli erkek çocuklarıyla takıldım. (...) Erkek arkadaşlarımla futbol, taso oynardık. (...) Benim hayalim İngilizce öğretmeni olmaktı, ailem anaokulu öğretmeni olmamı istiyordu, kadınlara göre daha iyi bir meslek diye (C, Kadın, 19).

On dokuz yaşında başka bir kadın görüşmeci; çocukluğunda güçlü bir anne figürüne tanıklık etmiştir. Bu durum, onun kadın cinsiyetinin özellikleri ile ilgili düşüncelerini etkilemiştir; hayranlık duyduğu figürler yine kadınlardır ve hayranlık duyduğu nitelikleri güçlü olmakla ilişkilendirmiştir:

Ortaokulda Türkan Saylan’a çok aşıktım, sürekli yazılarını, kitaplarını okuyordum. Onun nedeni de çok güçlü görüyordum, yaptığı şeyler, durduğu yer, hayatı, aynı zamanda, özel hayatında da çok güçlü görüyordum, o yüzden (A, Kadın, 19).

Güçlü kadına olan hayranlığını “aşk” olarak ifade eden bu katılımcı, kadınların sosyal konumlarından dolayı zor olanı başardıkları için annesi ve Türkan Saylan’ı güçlü kadın imajlarından dolayı yüceltmektedir. Bir anlamda kendi rol modellerini belirleyerek, ideallerini vurgulamaktadır.

Kadınlık ve Erkeklığe İlişkin Söylemsel Tanımlamalar

Görüşülen erkek ve kadınlar toplumsal cinsiyet hiyerarşisi ve kalıp yargılarla ilgili söylemlerin, bu yargıların pekişmesinde son derece etkili olduklarını anlatılarıyla ve kendi deneyimlerine dayalı gündelik hayat pratikleri bağlamında ifade etmişlerdir. Yirmi yaşında erkek öğrenci:

Kadın, bana göre ilk özelliği naif ve masum olmalı davranışlarıyla, erkek ise sonuca dayalı olayı çözen gibi, kas gücü değil aynı zamanda o gücü hissettirmeli, kadın daha masum zayıf, zayıf dediğim ölçü olarak değil, karakter de değil daha kırılgan oldukları için, sanki erkeğin hep koruması gerekiyor gibi (N, Erkek, 20).

Sözleriyle korumacı ve kahraman mitini vurgulayan erkek modeline göndermede bulunmaktadır. Kadın ise masum, zayıf “ama karakter olarak değil” özellikleriyle erkeğin sorunlara pratik çözümler bulmasını bekleyen konumundadır. Bir anlamda erkek öğrencinin kültürel olarak belirlenmiş ideal kadınlık ve erkeklik tanımlamalarını ifade ettiği söylenebilir. Yirmi bir yaşındaki başka bir erkek öğrenci, kadın ve erkek tanımlamalarının kendisi için ne anlama geldiğinin sorulduğu soruya:

Ben erkek doğduysam erkeğim... Kadınsan kadınsındır, erkeksen erkeksindir. Erkekler genelde maskülen olurlar, kadınlar da biraz feminen olarak görünür, fakat bu bir algı bence tamamıyla doğru değil, kadın da maskülen olabilir, erkek de feminen olabilir, bunda bir sakınca yok bence (P, Erkek, 21).

Yukarıda anlatısına başvurulan görüşmeci bir yandan yerleşik kalıpları desteklerken diğer yandan bu kalıp yargıları sorgulayabileceğini de ima etmektedir.

Kadın ve on dokuz yaşında bir öğrenci hayran olduğu karakter sorulduğunda; çocukluğunda kadın olmasından dolayı baskıyla karşılaştığını vurgulayarak; davranışları ve giyiminin ailesi tarafından toplumsal cinsiyet rollerine göre disiplin altına alınmaya çalışıldığını ifade etmiştir. Katılımcı çocukluğundan itibaren deneyimlediği baskı ve eşitsizlik karşısında, erkek olmayı özgür olmanın bir yolu olarak düşlemiştir. Ailedeki ağabey figürü ve ailenin onun üzerindeki baskısı, katılımcının algısında, güç ve özgürlüğün, erkek cinsiyetine has nitelikler olarak yerleşmesinde etkili olmuştur. Hayranlık duyduğu karakterlerden bahsettiği anlatısı da bu çıkarımı desteklemektedir:

Benim hayranlık duyduğum karakter oyun karakteriydi kadın, Tom Rider, istediğinin arkasında sonuna kadar giden insan, ben o kadına tapıyorum. Gerçek hayatta ise hayranlık duyduğum arkadaşım Ceren'di. O da benim gibiydi, erkek gibiydi. Tom Rider'ın fiziği çok güzel, saçları toplu, silahları var yanlarda, şortunun altında botları vardı. Otoriter bir kadındı. Hoşlanmadığım karakterler de ben eskiden süslü kadınlardan nefret ediyordum. Nedeni de ablaman etkisi var, bu kadınlar şöyle, işte makyaj yapıyorlar, açık-saçık giyiniyorlar falan demesi yüzünden nefret ediyordum, sonra tabi değişti (C, Kadın, 19).

Aynı katılımcı, kadın ve erkeğe özgü var olan ve olmasını istediği niteliklerden bahsederken, kadın cinsiyetini, genellikle erkekler için kullanılan sıfatlarla olumlamaktadır:

(...) kadın, erkeğin her söylediğine boyun eğmeyen, yeri geldiğinde hakkını savunan, ama yeri geldiğinde de seven, sağlam, delikanlı yani... Bunlar benim beklentilerim. Var olan durum ise, kadın deyince ev işi, temizlik, kocasının her istediğini yapan, boyun eğen, çocuklarım ortada kalmasın diye kocasından boşanamayan mesela. Erkek bağırın, döven, işe gidip geldiğini zannederek bütün sorumluluklarını yerine getirdiğini düşünen... (C, Kadın, 19).

On dokuz yaşında kadın öğrenci, "kadın, güçlü bir şey bence, erkeklerden daha güçlü olduğunu düşünüyorum ben" (A, Kadın, 19) diyerek toplumsal cinsiyet ve güç ilişkisini dile getirmektedir. Ancak devamında yaptığı kadın tanımı ve kadın denince aklına gelen imgeler yerleşik kadın imajını vurgulamaktadır:

Kadın deyince görünüş olarak daha çok topuklu ayakkabı, elbise, oje gibi şeyler geliyor aklıma. Erkekler daha sert duruyorlar. Erkek bence daha güçlü görünür (...) ama benim gördüğüm kadarıyla kadın daha güçlü oluyor. Benim için zaten kadın olmak, bir şeylere karşı savaşmak (A, Kadın, 19).

Görüşme notları ve bu alandaki tartışma konuları dikkate alındığında toplumsal cinsiyete dair davranış kalıp yargıları sorgulansa da, anlatılarda yerleşik algı ve söylemlerin büyük oranda geçerliliğini koruduğu görülmektedir.

Toplumsal Cinsiyete Dair Sorgulamalar, Beklentiler, Dönüşümler

Yirmi bir yaşında erkek bir katılımcının, annesinin ev içindeki görünmeyen emeğini fark etmesi onun toplumsal düzende kadınların neden eşitsizliğe uğradığına dair uygulamaları sorgulamasını sağlamıştır. Bu anlamda katılımcı düşüncelerini ifade ederken: “Sürekli baba tarafından büyütülmüşüz ya, yani otorite hep baba ya, o yüzden koca bir ülkeyi kadın mı yönetecek diyen insanlar var. Ailede baba baskın olduğu için bu toplumsal hayata böyle yansıyor ve diğer alanlarda da bu şekilde ilerliyor” (O, Erkek, 21) diyerek yerleşik toplumsal değerlere ve kadının konumuna dikkat çekmektedir. Siyasette ve yönetimde kadın sorununu baba figürü üzerinden tartışmaktadır. Yine aynı katılımcı ataerkil toplumlarda ailede otoritenin baba tarafından temsil edilmesinin toplumsal alanlarda güç ilişkileri içinde yansımalarına dikkat çekmektedir. Burada özel alanın kamusal alanla ne denli iç içe olduğu ve birinin diğerini biçimlendirdiği sonucu da çıkmaktadır. Benzer şekilde istediği öğrenimi görme konusunda annesi yerleşik toplumsal cinsiyet algısı doğrultusunda bir kadın katılımcıyı yönlendirmiştir: “Ailem beni öğretmenliğe yönlendirdi, ben tiyatrocü olmak istiyordum. Annem, “kolunda altın bilezik olsun ondan sonra tiyatro yaparsın” deyince... Babam ise her zaman beni destekledi, istediğimi yapmama izin verdi (D, Kadın, 19)”. Bu örnekte de görüldüğü gibi ataerkil değerlerin taşıyıcısı her zaman erkekler olmayabilmektedir. Bazen ataerkil sistemin kurbanı konumundaki bir kadın olan anne, kızının ataerkil sistemde onun kurallarına göre daha güvenli ve korunaklı yaşaması amacıyla bile olsa söz konusu kalıpların pekişmesine hizmet edebilmektedir. Bu durumu, belki de uzun süreçlerde ataerkil sistemle yaşayan ve eril tahakkümü deneyimleyen kadınlığın sistemin kurallarıyla ve sistem içinde kalarak mücadele etmeyi öğrenmesinin sonucu olarak değerlendirmek gereklidir. Yine yirmi bir yaşında olan erkek öğrencinin anlatısında baba figürü otoriter ve diğer örneğin aksine, anneyi ev içinde ve toplumsal ilişkilerinde pasifleştirme eğilimindedir. Baba, çocuklarıyla önemli konularda iletişimi anne üzerinden kurmakta ve böylece otoritesini korumaya çalışmaktadır. Anne ise herkesle iyi geçinen bir arabulucu rolündedir:

Annem, sürekli bizimle ve herkesle iyiydi. Mesela, bir problem olduğunda biz onu annemle çözerdik, babama hiç duyurmadan veya bir şey için izin isteyeceğimizde annemden isterdik, babayla çok muhatap olmazdık... Küpe takmamla ilgili de babam, annem evde yokken fark etmiş küpe taktırdığımı, “eve gelince de öteki kulağımı da ben deleceğim, bu ne ya” falan demiş, ama bana bir şey söylememişti. Bizde dolaylı yoldan oluyor hep, annem üzerinden (O, Erkek, 21).

Erkek katılımcı annesi üzerinden baba figürünü ve erkek tahakkümünü eleştirmektedir. Anne ve arabulucu kadın rolünü babanın otoritesini pekiştirmek üzerinden tartışmaktadır. Bu rol bir taraftan gerilimi azaltırken diğer yandan otoriteyi koruma altına almaktadır. Üniversite öğreniminin katkısı ile olduğu iddia edilen bu sorgulama kadınlar kadar erkeklerin de mevcut kalıp yargılara eleştirel yaklaşabildiğinin ifadesi de olabilir.

Teknik bir bölümde öğrenci olan kadın katılımcı, kadınların öğrenim tercihleri ve kariyerleri ile ilgili eşitsizliğe uğradıklarını düşünmektedir. Bu konuyla ilgili düşünceleri ve deneyimleri şu şekildedir: “Ben, üniversite tercihim yaparken, rehberlik hocam, hemşirelik yazalım sana dedi ve bunu söyleyen bir erkek öğretmen. Ben, makineyi seviyorum, fiziği seviyorum ve makine okuyacağım dedim, nitekim tercih ettim (B, Kadın, 19)”. Ancak aynı katılımcı meslek tercihinden dolayı yaşadığı sorunların ve yargılamaların sonra da devam ettiğini vurgulamaktadır: “Mesela ben, makine mühendisi olacağım dediğimde, sanayide mi çalışacaksın şeklinde yorumlar geldi” diyerek yerleşik toplumsal cinsiyet yargılarını ve bu konudaki tepkileri eleştirmektedir. Devamında ise kadın ve erkek eşitliğini savunurken, kullandığı argüman kadını yine geleneksel kalıbı içine hapsedmiş ve erkeğin destekçisi, arkasındaki güç olarak tanımlamış ve erkeğin hayatını kolaylaştıran yardımcı rolünü yeniden vurgulamıştır: “Ayrıca ben, erkekler yükselmesin demiyorum, ama fırsat eşitliği olmalı, kadınlar çok küçümseniyor, hâlbuki bir erkeğin arkasındaki en büyük dayanak kadın onun her şeyiyle ilgilenen kadın” (B, Kadın, 19). Aynı kadın katılımcının kadınların maruz kaldığı şiddetin nedenlerine ilişkin görüşleri erkek egemen toplumun yargılarını ve eril tahakkümü örneklemektedir:

Şiddet mağduru kadınlar çoğunlukla (...) Bizim evde de tartışmalar oluyor ve babamın şöyle bağırdığını hatırlıyorum; ben, bu evi tek başıma geçindiriyorum, yani erkeğin, sürekli ben varım, bu evi ben geçindiriyorum gibi bir söylemi var ve para her şeyin başlangıcı, eve para getirenin sesi çıkıyor (B, Kadın, 19).

Bu anlatıda kadın katılımcı toplumsal anlamda güç ilişkilerini, ekonomik bağımsızlık ve iş bölümünün erkeğe özgü algılamasından yola çıkarak eleştirmektedir. Aynı biçimde yirmi beş yaşında olan bir erkek katılımcı, babasının, sürekli evde olmamasına rağmen annesine, cinsiyetinden dolayı baskı uyguladığını belirtmiştir. Erkek katılımcının bunu çarpıcı bir biçimde deneyimlemesi onun toplumsal cinsiyete, toplumsal düzendeki eşitsizliğe bakışını etkilemiştir: “Bir kadın daha güçlüyse ve erkek aşağılandığını hissettiği zaman bu durumu kadına şiddet uygulayarak aşmaya çalışıyor... Bir durumda erkekler zekasını kullanamadığı için kadın daha zekice davrandığında erkek, bunu hazmedemediği için şiddete başvuruyor (S, Erkek, 25)”.

Kendi deneyimi ve aile içinde tanık olduğu bu durumu erkek egemen kültür açısından sorgulayan erkek katılımcının ifadeleri toplumsal cinsiyet hiyerarşisine ait kalıp yargıların bazı durumlarda sarsıldığını, sorgulanmaya başlandığını düşündürmektedir. Aynı katılımcının cinsiyet farklarına ilişkin görüşlerinin ve “birlikte olmayı düşüneneği kişi” ile ilgili beklentilerinin paralel olduğu görülmektedir:

Herkes nasıl istiyorsa öyle davranmalı. Birlikte olacağım kişinin bağımsız olması lazım, bana bağımlı olmayacak, düşünceli ve kendinden emin olacak, zeki olacak, kendine güveni olacak, kültürlü olacak. İstedğini giyebilmeli, çevredekilerden rahatsız edici bir davranış gördüğü zaman da kendi kararını kendisi verebilmeli (S, Erkek, 25).

Yirmi sekiz yaşında olan bir erkek katılımcının çocukluğu otoriter bir babanın olduğu ailede geçmiştir. Bu durumla bağlantılı olarak da katılımcı, beklentilerinin baba tarafından karşılanmayışı ile ilgili duyduğu yoksunluğu zihninde bir baba figürü yaratarak ve kendine o figürü rol alarak aşmaya çalışmıştır: “Ben, hep bu adamın tersi olacağım dedim. Kafamda yarattığım bir kişi vardı ve ben hep onu örnek aldım kendime, babamın yaptığığın tersini örnek aldım” (T, Erkek, 28). Bu deneyimlerinin ona - kadın erkek eşitliği ve rolleri bağlamında sorulan sorulara verdiği yanıtlardan anlaşıldığı üzere - daha eşitlikçi bir anlayışa sahip olma imkanı verdiği görülmektedir; katılımcının cinsiyete dayalı eşitsizlikle ilgili görüşleri: “Herkes kendi kararlarını verebilecek, kendi özgürlüğüne sahip olabilmeli, ister çalışır, ev hanımı olmak istiyorsa ev hanımı olur, evlenmek istemiyorsa evlenmez” şeklindedir. Katılımcı bu ifadesinde kendi kararlarını verebilen, güçlü ve özgür kadın tanımını desteklemektedir.

Sonuç

Cinsiyet ilişkileri kültürel, sosyal, ekonomik, politik olmak üzere çok boyutlu ve karmaşık süreçlerdir. Kadının statüsü ise cinsiyet ilişkileri içerisinde erkeğin statüsüyle karşılaştırılarak belirlendiği için karmaşıktır. Aynı zamanda kadınların hemcinsleri ile etkileşimleri, toplumsal hiyerarşideki sınıfsal ilişkiler gibi etkenler de bir toplumda toplumsal cinsiyet statüsü bağlamından kadınların ve erkeklerin statülerinin tanımlanmasında etkilidir (Özbay, 1995). Cinsiyet farklarının eril tahakküm üzerinden inşası, toplumsal düzende özel ve kamusal alanlarda kadın ve erkeklerin rollerinin ne olması gerektiğine dair sınırları çizmektedir. Bu sınırlar, kadınların ve erkeklerin toplumsal konumlarının ve konumlarına göre de eylemlerinin belirleniminde etkilidir.

Toplumsal cinsiyete dair pratiklerin gündelik hayatın sıradan rutinlerinde ve yaşamın her alanında kalıplaşarak varlığını sürdürdüğü ve yeniden üretimle sonraki kuşaklara aktarıldığı söylenebilir. Toplumsal cinsiyet kalıpları özellikle toplumsal güç ilişkileri içinde, üretim ilişkilerinde, özel ve kamusal alanlarda görünürleşmektedir. Bu çerçeveden hareketle

derinlemesine görüşme verilerine dayanan ve üniversite öğrencilerinin bu pratikleri tanımlama, içselleştirme ve yeniden üretme biçimlerine odaklanan bu çalışmada temel kategoriler olarak aile ile yakın çevrede toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin inşası; bu rollerin pekiştirilmesi süreçleri ile alanlar; toplumsal cinsiyet ile kadınlık ve erkeklığe dair söylemsel tanımlamalar ve son olarak bu rollere ilişkin sorgulama, dönüşüm ve beklentiler üzerinden kadın ve erkek katılımcıların farkındalık biçimleri sorgulanmıştır. Katılımcıların çoğunluğu çekirdek aile diye tabir edebileceğimiz anne-baba-kardeşlerden oluşan ailelerde çocukluğunu geçirmişlerdir. Anlatılarda, cinsler arası farklar üzerinden işleyen eril tahakkümün aile içindeki görünümüne, erkeğin çalışıp kadının çalışmadığı ailelerin bazılarında rastlanmıştır. Katılımcıların her biri, aile içi sorumlulukların, aile üyelerince paylaşılması gerektiği konusunda hemfikirdirler. Aynı zamanda hiçbiri, ev işlerinin kadının sorumluluğu olması gerektiğine dair bir yargıda bulunmamıştır. Özel hayatlarını paylaşacakları kişiden de beklentileri sorumlulukların paylaşılması yönündedir. Ancak katılımcıların çoğu, çocukluklarında veya şu anda ev içi sorumlulukları kimin üstlendiğinden bahsederken “anneye yardım” vurgusunu yapmışlardır. Ev işlerinin ve sorumlulukların eşit bir şekilde paylaşılmasını düşünmelerine rağmen “anneye yardım edilmeli” veya “anneye yardım edilmedi” şeklindeki ifadeler, ev işlerinin kadının sorumluluğunda olması gerektiğine dair yerleşik algıya işaret etmektedir. Bu yerleşik algıya göre, kadının toplumsal konumuna annelik ve anneliğin getirisi olarak da çocuk bakımı ve ev işleri birer görev olarak kazanmıştır. Burada paradoksal bir biçimde katılımcılar, kadına yüklenen görev ve sorumlulukların toplumsal düzende kadını ikincil konuma düşürerek, birtakım eşitsizliklerin ve kadına yönelik şiddetin önünü açtığını ifade etmişlerdir. Fakat kullandıkları dile, söylemlerine ve cinsiyet farklarına ilişkin görüşlerine baktığımızda kadını, anaçlık, annelik, duygusal, kırılgan, hassas gibi eril tahakkümün yönlendirdiği cinsel farklara ilişkin sıfatlarla nitelendirmişlerdir. Hem erkek hem de kadın katılımcıların çoğunluğu erkek cinsiyetinin niteliklerini karakter bakımından güçlü, korumacı, ciddi ve ağırbaşlı gibi sıfatlarla kadın cinsiyetinden ayırma eğilimi göstermişlerdir. Ancak katılımcılar kendi günlük yaşantılarında ve toplumsal yaşantıda her iki cinsiyetin de eşit sorumluluk alması gerektiği ve eşit fırsatlara sahip olması gerektiği yönünde hemfikirdirler. Bununla birlikte, toplumsal yaşantıda eşitsizliğe ve şiddete maruz kalanın kadınlar olduğu konusunda ortak bir görüş sergilemişlerdir. Eşitsizliğin toplumsal cinsiyet farklılıklarına dayalı olduğu ve bunun da erkek merkezli bir toplumsal yapıdan kaynaklandığının farkında olan katılımcılar ailelerin çocuklarını, özellikle de erkek çocuklarını yetiştirme tarzının değişmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Sonuç olarak katılımcılar toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin doğal olmadığını, bu eşitsizliğin giderilebileceğini düşünmekle birlikte toplumsal düzende bu eşitsizliğin doğalmış gibi işlediğini gözlemlediklerini belirtmişlerdir.

Bu çalışmadaki önemli bulgulardan biri de; toplumsal cinsiyet ve eşitsizliğe dair görüşlerin, aile yapısı ve çocukluk deneyimleri ile birlikte sorgulanması yoluyla daha anlamlı bir değerlendirme yapmaya imkân sağlamasıdır. Bunların yanında, üniversite öğrencileriyle yapılan bu saha araştırması toplumsal cinsiyet ve eşitsizlik üzerine bir atölye işlevi görmüştür. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, görüşme sırasında ve sonrasında bu konularda konuşmaya ihtiyaç duyduklarını fark ettiklerini, aynı zamanda görüşmeler sayesinde kendi deneyimlerini ve düşüncelerini sorgulama imkânı bulduklarını belirtmişlerdir. Bu geribildirimlerin işaret ettiği çalışmanın bir kazanımı da hem araştıran taraf olarak araştırmacıların hem de görüşülen kişilerin toplumsal cinsiyet ve eşitsizlik üzerine karşılıklı etkileşim içinde bir düşünme pratiği ve yeniden sorgulama, değerlendirme yapmış olmalarıdır.

Summary

Gender regardless of any biological considerations includes definitions of gender roles and social practices that determine the hierarchy and power relations between genders in a society. In this sense, patterns of gender behavior are socially constructed practices that are passed on to generations through socialization. The family the individual is a part of, her/his group of friends, educational institutions and the media are places where the processes of internalization occur. University life in that sense is claimed to be a stage to question these internalized norms to a certain extent. With reference to the point stated above, this study focuses on university students' definitions and experiences of gender hierarchy. The aim of the study is to analyze students' perceptions about masculine domination and to examine their definitions and experiences on hegemonic masculinity. From this point of view, the issue is debated with reference to in-depth interviews conducted with a total of twenty university students including eleven female and nine male students whose ages range from nineteen to thirty. In 2016 in-depth interviews with semi-structured question form was conducted in Akdeniz University Campus. The sample of the study is limited to Akdeniz University students from such departments as German Language and Literature, Archaeology, Journalism, Public Relations and Publicity, Tourism and Hotel Management, Mechanical Engineering, Sports Management and Mathematics.. The length of interviews ranges from 15 to 40 minutes. Interviews begin with questions about gender hierarchy in their families and close friends which are regarded as the first environment where they socialize, definitions of their mothers and fathers as role models, perceptions of gender in their childhood, toys, plays, their roles in plays, their role models, their mothers and fathers' roles in the family and their relationships with sisters or brothers. Themes like roles in the family, perception of violence in the family, relationship between femininity and masculinity have been discussed in this group. The

other question group is about gender stereotypes. In this sense, there are questions as regards to gender based perceptions, prohibitions and rewards. In the third question group, gender perceptions and hierarchies are discussed through expressions and naming and interviewees' definitions concerning their bodies. The last and fourth category is related to the questioning gender stereotypes. The focus is on gender perceptions and debates, which are transformed through the influence of university life. In this frame, questions are directed towards the discussions of the meanings of education and marriage, the perception of the profession, expectations, dreams, and expectations about private life. In addition to their intellectual differences from their parents, their thoughts about marriage, cohabitation and abortion are discussed. The research findings are examined through the themes related to gender. In this framework, it can be said that university students still internalize and reinforce these roles despite their critical attitudes and questions about traditional gender roles. The majority of the participants spent their childhood in families with parents, brothers and sisters, which we can call the core family. Each of the participants agrees that family responsibilities should be shared with family members. Participants expressed that the duties and responsibilities imposed on women reduce the social position of women to secondary and leading to a number of inequalities and violence against women. But when we look at the opinions on their language, discourse and gender differences, the majority of both male and female participants have a tendency to distinguish male gender qualities from female gender in that they are strong, protective, serious and dignified. One of the important findings in this study is that the views on gender and inequality, questioning through the family structure and childhood experiences make it possible to make a more meaningful assessment. In addition, this fieldwork with university students has served as a workshop on gender and inequality. A large majority of participants noted that they realized that they needed to talk during and after the interview, and they also had the opportunity to question their own experiences and thoughts through the interviews. One of the outcomes of this work is that both researchers and interviewees have a change to rethink, requestion and reevaluate gender and equality in mutual interaction.

Kaynakça

- Arat, N. (2010). *Feminizmin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Atay, T. (2004). Erkeklik En Çok Erkeği Ezer. *Toplum ve Bilim Dergisi Erkeklik Özel Sayısı, 101*, 11-31.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015a). *Eril Tahakküm*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2012). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. Nazlı Ökten(Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. Cem Soydemir (Çev.). İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- Demez, G. (2005). *Kabadayıdan Sanal Delikanlıya Değişen Erkek İmgesi*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Dökmen, Z. (2004). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Fowler, B. (2003). Reading Pierre Bourdieu's Masculine Domination: Notes Towards an Intersectional Analysis of Gender, Culture and Class. *Cultural Studies*, 17(40271), 468-494.
- Fowler, B. (1998). *Pierre Bourdieu and Cultural Theory Critical Investigations*, London: Sage Publications.
- Goffman, E. (2014). *Damga Örselelenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2014a). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Kandiyoti, D. (1997) *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*, Aksu Bora vd. (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kimmel, M. S. (2004). Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity. Gender Identity. P. F. Murphy, (Ed.), *Feminism & Masculinities* içinde (182-199). London: Oxford.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Özbay, F. (1995). Kadının Statüsü ve Doğurganlık. Necla Arat (Yayına Hazırlayan). *Türkiye’de Kadın Olgusu*. (s. 151- 167). İstanbul: Say Yayınları.
- Sancar, S. (2009) *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Savran Gülnur, A. (2004). *Beden, Emek, Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*, İstanbul: Kanat Kitap.
- Saygılıgil, F. (2016). Giriş, F. Saygılıgil (Yayına Hazırlayan). *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. (s. 9-16). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Simmel, G.(2016). *Kadınları Cinsellik ve Sevgi*, Onur Kuzgun(Çev.). İstanbul: PinhanYayıncılık.
- Unat, N. A. (1995). Kadın Araştırmalarının Amaç Neden ve Kapsamı. Necla Arat (Yayına Hazırlayan), *Türkiye’de Kadın Olgusu*, (s. 15-28). İstanbul: Say Yayınları.